УДК 582.282.112 (477)

В.П. Гелюта

НОВІ ЗНАХІДКИ *SPHAEROTHECA SAVULESCUI* SANDU (ERYSIPHALES) НА СХОДІ УКРАЇНИ

Erysiphales, *Sphaerotheca savulescui, Adonis*, поширення в Україні

Представники роду *Adonis* L., насамперед *A. vernalis* L. та *A. wolgensis* Stev., є типовим елементом степових фітосистем. Через значне скорочення площ степів внаслідок антропопресингу вони потрапили до групи досить рідкісних видів, які хоча й не занесені до Червоної книги України [8], однак охороняються в ряді регіонів, особливо лісостепових, наприклад, у Полтавській обл. [1]. *Adonis vernalis* та *A. wolgensis* належать до цінних лікарських і декоративних рослин, тому їх заготівля є ще однією вагомою причиною знищення популяцій цих видів. Крім того, значну загрозу для рідкісних рослин становлять і їх гриби-паразити, оскільки хвороби, спричинені останніми, можуть значно погіршувати стан популяцій живителів, насамперед за рахунок зменшення насіннєвої продуктивності рослин-господарів та здатності насінин до проростання. Тому саме вивченню поширення в східних областях України гриба *Sphaerotheca savulescui* Sandu, одного з облігатних паразитів *A. vernalis* та *A. wolgensis*, і присвячена ця стаття.

Докладна історія дослідження *S. savulescui* подана мною в двох попередніх працях [2, 4]. Цей гриб ще в 50-х роках минулого століття, задовго до його описання, був знайдений на *A. vernalis* та *A. wolgensis* декількома українськими ботаніками на території заповідних степів Донецької, Луганської і Сумської областей України. Проф. С.Ф. Морочковський склав його опис (як *Sphaerotheca fuliginea* f. *adonidis* Moroczk. f. nova), який, на жаль, не був опублікований. Значно пізніше даний вид під цією невалідною назвою подається у «Визначнику грибів України» [7] та в одній з праць П.Д. Марченка [6]. У 1969 р., одночасно з виходом у світ згаданого «Визначника...», румунськими мікологами на основі зразків, зібраних у Румунії, публікується опис гриба *S. savulescui* [9]. Пізніше було встановлено [2, 3], що всі згадані українські зразки належать саме до цього виду.

З огляду на надзвичайно велику рідкісність *S. savulescui,* пошуки даного виду були продовжені. Досить плідною виявилася ідея дослідити колекції представників роду *Adonis* найбільших гербаріїв України. В результаті гриб було знайдено на значній кількості гербарних зразків *A. vernalis* й *A. wolgensis*, що зберігаються в Національному гербарії Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України (KW) [4, 5]. У матеріалах гербарію Інституту екології Карпат (м. Львів) *S. savulescui* не було виявлено. Зате аналіз колекції гербарію Донецького ботанічного саду НАН України DNZ дав позитивний результат – даний гриб був зібраний донецькими ботаніками на *A. vernalis* та *A. wolgensis* у 21 локалітеті. Отже, ця стаття містить нові відомості про поширення *S. savulescui* в східних областях України і базується на матеріалах згаданого гербарію.

Нижче наводимо перелік нових місцезнаходжень гриба та карту його поширення (рисунок) у східній частині України.

© В.П. Гелюта, 2004

S. savulescui на *Adonis vernalis* L.

Донецька обл.: Володарський р-н, заповідник Кам‘яні Могили, 16.06.1967, на стеблах і листках, зібр. С.М. Зиман, Г.І. Хархота; с. Садове, урочище Криниці, ковиловий степ на схилі, 27.06, 21.07.1995, на стеблах і листках, зібр. Т.Т. Чуприна, В.М. Остапко, Л.М. Валухова; с. Шевченко, серед насаджень сосни на степовому схилі, 19.07.1998, на стеблах і листках, зібр. Т.Т. Чуприна, В.М. Остапко, Л.М. Валухова; Краснолиманський р-н, с. Крива Лука, крейдяні відслонення, 20.09.1975, на стеблах і листках, зібр. В.М. Остапко, З.С. Москаленко; Слов‘янський р-н, с. Богородичне, 26.07.1968, на стеблах і листках, зібр. Г.І. Хархота, Д.С. Івашин; с. Рай-Олександрівка, крейдяні відслонення, 11.07.1992, на стеблах і листках, зібр. Р.І. Бурда, В.М. Остапко, Л.П. Габченко, В.К. Тохтарь, С.А. Приходько, Т.Г. Зурнаджи; с. Сидорове, крейдяні відслонення, 23.06.1999, на стеблах і листках, зібр. О.Г. Мулєнкова (зразок зберігається як *A. wolgensis*); Старобешівський р-н, на південний захід від с. Стила, лівий берег р. Мокра Волноваха, 26.07.1997, на стеблах і листках, зібр. В.М. Остапко, Н.П. Купенко, Н.В. Шпилева, Л.М. Валухова, Т.М. Булдакова, В.І. Щербань.

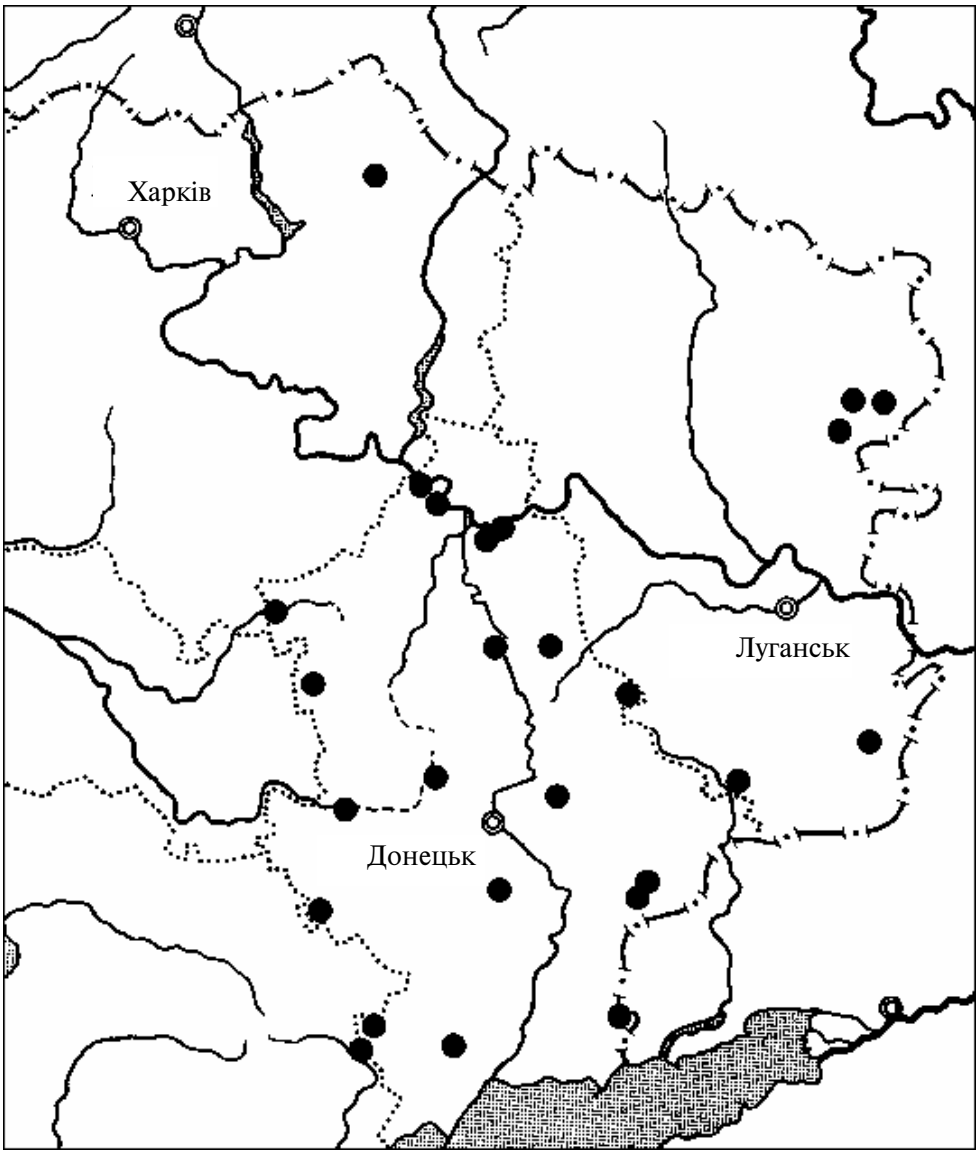

Рисунок. Поширення *Sphaerotheca savulescui* Sandu в східній частині України

S. savulescui на *Adonis wolgensis* Stev.

Донецька обл.: Амвросіївський р-н, с-ще Котовського, степ на кам'янистому схилі до ріки, 13.07.2000, на стеблах і листках, зібр. В.М. Остапко, Н.П. Купенко, В.І. Щербань; Артемівська міськрада, м. Часів Яр, байрачна діброва, 03.07.1991, на стеблах і листках, зібр. Р.І. Бурда, В.М. Остапко, Н.П. Купенко, А.Є. Кусков, С.А. Приходько, Ю. Козирєва; Артемівський р-н, с-ще Опитне, Артемівське садово-дендрологічне насадження, ландшафтний заказник, Запорожська балка, на стеблах і листках, 28.06.1991, зібр. Р.І. Бурда, В.М. Остапко, Н.П. Купенко, А.Є. Кусков, С.А. Приходько, Ю. Козирєва; Великоновосілківський р-н, с. Розлив, верхів'я балки Біла Глина, степовий схил, 24.06.1980, на стеблах і листках, зібр. Р.І. Бурда, В.В. Кучеревський; с. Старомлинівка, Орлинська балка, 26.06.1980, на стеблах і листках, зібр. Р.І. Бурда, Г.І. Хархота, В.М. Остапко, В.В. Кучеревський, З.С. Москаленко; Добропільський р-н, між селами Лиман і Юр'ївка, лівий берег р. Бик, схил, різнотравно-типчаково-ковиловий степ, 12.06.1981, на стеблах і листках, зібр. Р.І. Бурда; Мар'їнський р-н, с. Галицинівка, Галицинівський ліс, Холодова балка, степ, 16.06.1980, на стеблах і листках, зібр. Є.М. Кондратюк, Р.І. Бурда, В.М. Остапко, Г.І. Хархота, З.С. Москаленко, В.В. Кучеревський. Олександрівський р-н, с. Іванівське, Іванівський рибгосп, балка Майданна, різнотравно-типчаково-ковиловий степ, 17.06.1981, на стеблах, зібр. Р.І. Бурда, В.В. Кучеревський; Слов'янський р-н, с. Рай-Олександрівка, крейдяні відслонення, 10.07.1992, на листках, зібр. Р.І. Бурда, В.М. Остапко, Л.П. Габченко, В.К. Тохтарь, С.А. Приходько, Т.Г. Зурнаджи; Старобешівський р-н, на південний захід від с. Стила, лівий берег р. Мокра Волноваха, 26.07.1997, на стеблах і листках, зібр. В.М. Остапко, Н.П. Купенко, Н.В. Шпилева, Л.М. Валухова, Т.М. Булдакова, В.І. Щербань.

Луганська обл.: Біловодський р-н, с. Вітрогон, Деркульська цілина, карагановий степ, 02.06.1986, на стеблах і листках, зібр. Р.І. Бурда, А.Є. Кусков, О.Г. Гриневська, В.С. Гумеч; там же, Крейдяний яр, різнотравно-типчаково-ковиловий степ, 02.06.1986, на стеблах і листках, зібр. Р.І. Бурда, А.Є. Кусков, О.Г. Гриневська, В.С. Гумеч; Міловський р-н, заповідний Стрільцівський степ, 27.06.1981, на листках, зібр. Т.Т. Чуприна; Стрільцівський конезавод, Березовий яр, різнотравно-типчаково-ковиловий збитий степ, 11.07.1978, на стеблах і листках, зібр. Т.Т. Чуприна, Г.О. Чорноног; Свердловський р-н, заповідник Провальський степ, Калинівська ділянка, 20.05.1980, на листках (лише декілька аскокарпів), зібр. Т.Т. Чуприна; там же, 13.05.1981, на листках, зібр. Л.П. Носко.

З огляду на те, що види роду *Adonis* можуть вводитися в культуру або ж використовуватися при відновленні степових фітосистем, матеріал для посіву чи вегетативного розмноження рослин не слід відбирати в місцях, де зареєстровано *S. savulescui*, оскільки є дуже велика вірогідність узяти уражені або ж нестійкі до хвороби рослини. В будь-якому випадку слід провести прискіпливе фітопатологічне обстеження маточного матеріалу, тому що міцелій гриба та його плодоносні структури є практично непомітними для неозброєного ока. Найлегше виявити *S. savulescui* на приземних частинах стебел та в пазухах листків, де вона формує кірочки міцелію та розташованих на ньому плодових тіл.

Без сумнівів, через Україну проходить північна межа ареалу даного виду, а сам гриб можна вважати не таким уже й рідкісним на півдні, південному заході та південному сході України. Очевидно, він має бути досить поширеним у прилеглих областях Російської Федерації та Молдови.

Автор висловлює щиру подяку керівництву Донецького ботанічного саду НАН України за люб'язно надану можливість дослідити колекцію видів роду *Adonis*, а також д-ру біол. наук Р.І. Бурді за консультаційну допомогу.

1. *Байрак О.М., Самородов В.М., Стецюк Н.О.* та ін. Збережи, де стоїш, де живеш. По сторінках Червоної книги Полтавщини. Рослинний світ. – Полтава: Верстка, 1998. – 206 с.
2. *Гелюта В.П.* Нові для мікофлори УРСР види борошнисторосяних грибів (Erysiphaceae) з степової зони республіки // Укр. ботан. журн. – 1987. – 44, № 5. – С. 55-58.
3. *Гелюта В.П.* Флора грибов Украины. Мучнисторосяные грибы. – Киев: Наук. думка, 1989. – 256 с.
4. *Гелюта В.П.* Поширення в Україні *Sphaerotheca savulescui* Sandu (Ascomycota) – паразита горицвітів // Укр. ботан. журн. – 1998. – 55, № 6. – С. 605-608.
5. *Гелюта В.П. Sphaerotheca savulescui* Sandu – новый для России вид мучнисторосяного гриба // Микология и фитопатология, 1999. – 33, вып. 3. – С. 166-168.
6. *Марченко П.Д.* Нові та рідкісні для УРСР борошнисторосяні гриби (Erysiphaceae) // Укр. ботан. журн. – 1979. – 36, № 4. – С. 360-366.
7. *Морочковський С.Ф., Зерова М.Я., Лавітська З.Г., Сміцька М.Ф.* Визначник грибів України. Т. 2. Аскоміцети. – К.: Наук. думка, 1969. – 517 с.
8. *Червона книга України*. Рослинний світ. – К.: УЕ., 1996. – 608 с.
9. *Sandu-Ville C. Mititiuc M., Iacob V.* Citeva micronicete noi din Romania // Studii si Cercetari Biologie, Seria Bot. – 1968. – 20, № 1. – P. 3-7.

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України Надійшла 28.11.2003

УДК 582.282.112 (477.60)

НОВІ ЗНАХІДКИ *SPHAEROTHECA SAVULESCUI* SANDU (ERYSIPHALES) НА СХОДІ УКРАЇНИ

Гелюта В.П.
Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

Наводяться нові відомості про поширення на сході України відносно рідкісного виду гриба *Sphaerotheca savulescui* Sandu (Erysiphales). Робиться висновок, що цей паразит видів роду *Adonis* L. є досить звичайним у південній половині України і може також траплятися в прилеглих районах Росії та Молдови.

UDC 582.282.112 (477.60)

NEW RECORDS OF *SPHAEROTHECA SAVULESCUI* SANDU (ERYSIPHALES) IN THE EASTERN PART OF UKRAINE

V.P. Heluta
M.G. Kholodny Institute of Botany, Nat. Acad. Sci. of Ukraine

New information is provided about distribution of a comparatively rare powdery mildew fungus *Sphaerotheca savulescui* Sandu (Erysiphales), in the eastern part of Ukraine. It is concluded that this parasite of *Adonis* L. species is rather common in the southern part of Ukraine, and thus it can be found in adjacent regions of Russia and Moldova.